

УДК 316.4:004

Огороднійчук Ю. Й.

аспірантка кафедри філософії та політології,
Житомирський державний університет
імені Івана Франка (Україна)
ORCID ID: 0000-0003-2805-971X

НАЦІОНАЛЬНІ СИСТЕМИ ОСВІТИ В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ЦИВІЛІЗАЦІЇ

Сучасний світ перебуває на етапі інтенсивної цифрової трансформації, яка охоплює всі сфери суспільного життя, включаючи й освітянську. Глобальне інформаційне суспільство від початку свого формування в середині ХХ століття визначило важливі, часом принципово нові тенденції, які вплинули на розвиток національних освітніх систем. В умовах цифровізації суспільства, прискорення соціального часу зростає актуальність дослідження еволюції системи освіти як виду духовної практики, що транслює і відтворює соціальний досвід.

Розуміння ґенези освіти вимагає звернення до загальних законів функціонування системи, які забезпечують філософський рівень аналізу еволюційних механізмів освітньої практики. Творче перенесення ідей синергетики в галузь освіти дозволяє виділити методологічні орієнтири для прогнозування сценаріїв розвитку освіти як системи. Цифровізація освітньої сфери є не просто трендом, а об'єктивною необхідністю, зумовленою прагненням підвищити якість і доступність та прозорість надання освітніх послуг, оптимізувати управлінські процеси та забезпечити поступальний розвиток суспільства.

Водночас надто високі темпи комп'ютеризації та цифровізації освіти виявляють проблему динаміки освітньої системи: у флуктуаціях створюється потенціал розвитку останнього. Навіть змінене творче формування або протилежний підхід не означає повторення раніше існуючого, а новий виток еволюції. Флуктуації роблять освітню систему більш гнучкою, адаптивною до змін середовища. Еволюція освітньої системи підпорядкована закону постійного переходу однієї протилежності до іншої, не несе в собі релаксації від попередньої та забезпечує іманентні людській природі зміни напруги дії. Якщо інтегрованість індивідуальності та суспільства, когнітивної і технологічної складової людської діяльності в еволюції освітньої системи, то система освіти стане некерованою, хаотичною, втягуючої за собою флуктуації бінарного характеру.

Іншим законом еволюції освітньої системи є її прагнення до збільшення емергентності – отримання системних ефектів, не зведених до суми складових частин. Проявом зростаючої емерджентності системи освіти сьогодні виступають мережеві форми

організації освітнього процесу. Динамічність освітньої системи не заперечує фрактальну інваріантність її змісту та цільового компонента в системі духовних потреб людини, незалежної від поточної парадигми наукового знання.

Формування єдиного світового освітнього простору веде до нівелювання відмінностей одержуваних знань у різних країнах, до їх стандартизації. При цьому пошук оптимальних шляхів досить складний, оскільки має місце сильна інерція попередніх освітніх методологій і методів, а нові ще не вироблені або не прийняті всіма країнами. До сучасного етапу розвинені країни, країни, що розвиваються, і найбідніші держави підійшли, маючи різні позиції в галузі освіти, що визначає різницю завдань, які стоять перед ними. Розвинені країни, які успішно здійснюють модернізацію системи освіти, орієнтовану на потреби глобального цифрового суспільства, виграють за умов глобалізації.

Країни, що розвиваються, багато з яких хоча й досягли помітних успіхів у модернізації освіти, не можуть запропонувати освіченим людям гідні умови праці та життя. Ці країни (в тому числі деякі держави пострадянського простору), які мають порівняно низький рівень життя, швидше за все будуть спеціалізуватися на підготовці спеціалістів, а розвинені країни будуть їх «імпортувати» і матимуть від цього значні вигоди. Бідні країни фактично будуть боротися за виживання, а боротьба з неграмотністю – частина цього процесу. Більшість населення цієї групи країн продовжують жити в умовах традиційного суспільства; знання і навички тут переходять від покоління до покоління переважно в усній формі і тим самим закріплюють уклад життя попередніх поколінь.

Зазначимо, що заповнити прогалину у знаннях буде нелегко з погляду на те, що найбільш розвинені держави постійно розвивають межі освітніх можливостей, а бідніші та країни, що розвиваються, втягуються в гонку, кінцевий пункт якої вони не можуть передбачити, оскільки мають значно слабкіші стартові позиції. Комп'ютерні технології, які з кожним днем стають все більш доступними, здавалось би, розширюють можливості отримання інформації, однак обмежений доступ до освіти, а також її низька якість зберігають можливість відновлення і переробки цієї інформації та її застосування на практиці, щоб сформувати надмірну когнітивну залежність.

Поглиблюють існуючі соціальні та економічні відмінності в доступі до якісної освіти також цифрова нерівність, неоднаковий доступ до технологій та інтернету. Так, за даними Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) та Міжнародної спілки електрозв'язку у 2020 р. приблизно 1,3 мільярда дітей віком від 3 до 17 років не мали вдома доступу до інтернету. У Східній Європі та Центральній Азії без домашнього інтернету обходяться 36 мільйонів хлопчиків та дівчаток, а це – 42 % всіх школярів у регіоні. З аналогічною проблемою стикаються і студенти – молоді люди віком до 24 років. У всьому світі інтернету в

домашніх умовах не мають 759 мільйонів із них. «Той факт, що така величезна кількість дітей і молодих людей вдома не має доступу до інтернету, констатує Виконавчий директор ЮНІСЕФ Генріетта Фор, свідчить про величезний цифровий розрив, про справжню цифрову прірву». І далі вона слушно висновує: «...відсутність доступу до інтернету позбавляє наступне покоління його майбутнього» [1]. Діти та молоді люди з найбідніших сімей та держав з низьким рівнем доходу відстають від своїх однолітків ще більшою мірою. У країнах з низьким рівнем доходу доступ до інтернету має одна дитина з кожних 20 дітей шкільного віку, а в багатих – 9 з 10 дітей [1].

Більше того, залежність від технологій, надмірне використання технологій штучного інтелекту (ШІ) в освіті може призвести до зниження навичок критичного мислення, спілкування та вирішення проблем людей. Для сучасної молодої людини ШІ – це вже не додатковий інструмент, а часто щось необхідне для вирішення повсякденних завдань. Відсутність необхідності запам'ятовувати, аналізувати, робити самостійні висновки, повністю покладаючись на технології ШІ, робить людину вкрай уразливою в ситуаціях обмеженого доступу до її можливостей. Частково небезпека залежності від технологій виявилася і в тому, що після початку російської агресії, коли через руйнацію інфраструктури, системи енергопостачання люди не мали можливості користуватися інтернетом [2, с. 46–47]. Тому важливо зберегти баланс між використанням ШІ та безпосередньою взаємодією між студентами і викладачами, яка має вирішальне значення для розвитку соціальних навичок.

Нова система освіти та виховання має базуватися на основі гармонізації людської природи шляхом активізації креативного потенціалу особистості (фантазії, інтуїції, уяви), відродження цінностей, що ґрунтуються на традиційних, релігійних уявленнях. В такій ситуації особливої актуальності набуває естетико-гносеологічний шлях подолання відчуження шляхом зміни аксіологічних пріоритетів за принципом гуманізму. Естетико-гносеологічна модель подолання відчуження шляхом зміни аксіологічних пріоритетів може виконати низку важливих функцій у системі реформування стратегії освіти та виховання: запобігти хибній трансформації української ментальності шляхом формування системи гумкністичних цінностей та розбудові духовності; сприяти зростанню самобутнього інтелектуального розвитку молоді методом активізації креативного потенціалу індивіду; протидіяти культурному відчуженню.

Цифровізація освітньої сфери в Україні є життєво важливим процесом, який має потенціал кардинально покращити якість, доступність та прозорість освітянських послуг. Незважаючи на значні виклики, пов'язані з війною, цифрова трансформація освітянського сектору активно розвивається. Проте для досягнення максимального ефекту необхідно подолати такі системні проблеми, як цифрова нерівність, загрози кібербезпеки, фрагментованість даних та

недостатнє фінансування. Потрібно підвищувати й цифрову грамотність населення через розробку та впровадження національних програм навчання цифрової грамотності для всіх вікових категорій, особливо для людей старшого віку та осіб з інвалідністю, через мережу центрів надання адміністративних послуг, бібліотек, громадських організацій [3, с. 139–140].

Отже, ефективна цифровізація потребує комплексного підходу, що передбачає розвиток інфраструктури, підвищення цифрової грамотності населення, посилення захисту даних та гармонізацію законодавства. Лише у такому випадку цифровізація стане інструментом для надання якісних освітянських послуг в Україні.

Список літератури

1. Two thirds of the world's school-age children have no internet access at home, new UNICEF-ITU report says. UNICEF. November 30, 2020. URL: [https:// www.unicef.org/eca/press-releases/two-thirds-worlds-school-age-children-have-nointernet-access-home-new-unicef-itu](https://www.unicef.org/eca/press-releases/two-thirds-worlds-school-age-children-have-nointernet-access-home-new-unicef-itu) (accessed date: 09.01.2026).

2. Кузь О. М., Требін М. П. Інтелектуальне майбутнє: як штучний інтелект змінює ландшафт сучасної вищої школи. *Український соціум: соціально-гуманітарний аналіз сучасності та прогноз майбутнього* : матеріали XXX Всеукр. наук.-практ конф. (м. Харків, 26 груд. 2025 р.) / [редкол.: В. О. Лозовой, В. Л. Погрібна, В. А. Прудников та ін.] : Аналіт. центр сучас. гуманітаристики ; Харків. асоц. політологів. Харків : Право, 2026. С.40–48.

3. Комаринська З. М. Цифровізація соціальної сфери в Україні: виклики, можливості та перспективи розвитку. *Людина в цифровому суспільстві : сучасні тренди. монографія* [Т. С. Гиріна, М. А. Козловець, С. В. Куцепал та ін.] : Аналіт. центр сучас. гуманітаристики. Харків : Право, 2025. С.127–144.